

М. А. ШЕВЧУК (Одеса)

Міжнародна наукова конференція “Німці у Причорномор’ї, в Криму і на Кавказі із середини XIX ст. до Першої світової війни”

Конференція відбулася 4—6 листопада 1999 р. у Бовендені (поблизу м. Геттингена — Німеччина). Вона була організована Геттингенським Інститутом германських і східноєвропейських досліджень у співробітництві з “Науковою комісією німців в Росії і в країнах СНД”. В ній взяли участь близько 60 науковців, архівістів, представників німецьких земляцтв з Німеччини, Азербайджану, Росії та України, а також посланник посольства України у Німеччині проф. А. К у д р я ч е н к о.

З привітанням до учасників конференції звернулися президент Геттингенського Інституту германських і східноєвропейських досліджень проф. Б. М е й с н е р та виконавчий директор цього ж Інституту і голова “Наукової комісії німців в Росії і в країнах СНД” д-р А. А й с ф е л ь д.

На конференції було заслухано й обговорено 22 наукові доповіді. В них висвітлювались проблеми історіографії й різні аспекти економічного та культурного розвитку етнічних німців у складі Російської імперії.

У доповіді д-ра Д. Н о й т а т ц а (Дюссельдорф) “Історіографія, стан дослідження і відкриті питання” були проаналізовані історіографічні проблеми та стан вивчення історії німецького етносу в Росії, констатувалися позитивні факти розширення кола дослідників і публікації нових наукових праць, були визначені проблеми й основні напрями перспективного дослідження теми, зокрема вказувалось на необхідність глибокого і комплексного її вивчення у контексті історії країн і регіонів, де проживали німці, спираючись при цьому на передові методи і здобутки сучасної історичної науки. Актуальні питання, проголошені доповідачем, викликали жваву дискусію, що набула певного загострення на підсумковому засіданні.

Правові питання, пов’язані з життям німців-переселенців на північному Кавказі, розглядались у доповіді д-ра А. У ш а к о в а (Гоф, ФРН) “Державно-правова і управлінсько-правова інтеграція північного Кавказу у Російську імперію”. Підняті доповідачем загальноісторичні і правові проблеми російської політики у кавказькому регіоні стали підставою для обміну думками про сьогодишню політику Росії в Чечні. Одні стверджували, що нинішня політика Росії в Чечні є її внутрішньою справою, інші доводили, що вона у своїй сутності є колоніальною й порушує право чеченського народу на самовизначення. Останню точку зору висловив директор відділу дослідження східного права Гамбурзького університету, проф. О. Л ю х т е р г а н д т.

У доповіді аспірантки Ростовського держуніверситету Є. Р о о т “Процес міграції німців на територію Облaсті Війська Донського (остання третина XIX — початок XX ст.)” висвітлювалась динаміка чисельності

сільського і міського німецького населення, внутрішні й зовнішні аспекти міграції до 1914 р. Різні аспекти економічного розвитку німців розглядались у доповіді канд. іст. наук Т. Н. П л о х о т н ю к (Ставрополь) “Господарсько-економічна діяльність німецьких поселенців північного Кавказу у XX ст.”. Канд. іст. наук М. П. К о с т ю к (Луцьк) охарактеризував специфіку німецької колонізації на Волині у доповіді “Німецька колонізація Волині у другій половині XIX ст.”. Канд. іст. наук Н. В. Ч е н ц о в а (Дніпропетровськ) у доповіді “Катеринославські губернатори: участь німців у реалізації політики російського уряду на півдні України (XIX — початок XX ст.)” зробила спробу виявити специфічні риси в політиці російських губернаторів, які були за етнічним походженням німцями, щодо німецьких колоністів і констатувала її русифікаторську сутність.

“Економічний розвиток німецьких колоній Херсонської губернії (з середини XIX ст. до 1914 р.)” був темою виступу канд. іст. наук М. А. Ш е в ч у к а (Одеса). У доповіді доц. Е. Г. П л е с ь к о ї - З е б о л ь д “Внесок німців у промисловий розвиток Одеси (з середини XIX ст. до 1914 р.)” питання проаналізовано на основі широкого архівного матеріалу. Їй вдалося, зокрема, достовірно визначити родовідну лінію відомого власника заводу сільгоспмашин на півдні України Й. Гена, який був вихідцем з німецьких колоністів. У своєму виступі “Побут колоністів Люстдорфу на рубежі XIX—XX ст.” краєзнавець В. Н. В а с и л е н к о спирався на ретельно зібрані й ідентифіковані ним особисто предмети матеріальної культури німців.

Питання організації шкільної освіти і педагогіки досліджувались у доповіді д-ра В. З ю с с а (Кассель, ФРН) “Виникнення і розвиток шкільної ради молочанських Меннонітів (по неопублікованому рукопису Петра Брауна)”.

Досвідом методики комп’ютерного історичного аналізу поділилась проф. І. Р. Р а ф і - з а д е (Баку): “Комп’ютерне моделювання німецького селянського господарства у Закавказзі у кінці XIX ст.”. Наступні дві доповіді, подані архівістами з Баку, були пов’язані з 180-річним ювілеєм колонії Єленендорф, заснованої переселенцями-швабами у Північному Азербайджані: С. Т. О л е й н и к о в а “Єленендорфське сільське управління у 60-ті роки XIX ст. — на початку XX ст.”; С. К. Б а б а є в а “Діяльність Єленендорфської сільської ради у 1920-ті роки”.

У доповіді канд. іст. наук С. Г. Н е л и п о в и ч а “Служити чи платити: до питання про введення військової повинності для німецьких колоністів півдня Росії (1851—1881 рр.)” глибоко проаналізовано конкретні кроки російського уряду і результати роботи Комісії по перегляду статуту рекрутського набору, що викликали занепокоєння серед німецьких колоністів, аж до намірів емігрувати за кордон. Доповідач, використовуючи відповідні архівні джерела, дійшов висновку, що наміри щодо введення військової служби для німецьких колоністів існували в російських вищих колах ще з 50-х років XIX ст., тобто задовго до відміни самоуправління у німецьких колоніях (1871 р.).

Аргументованою була доповідь відомого науковця проф. Д. Б р а н д е с а (Дюссельдорф) “Русифікація у порівнянні з мадяризацією і германізацією від останньої третини XIX ст. до першої світової війни”, що викликала велику зацікавленість у слухачів. Доповідач висвітлював характер і методи русифікації у сфері шкільної освіти в порівнянні з політикою германізації у польській провінції Познань та політикою мадяризації у Словацькій області в Угорщині. Він показав, що при існуючих відмінностях у всіх трьох випадках державницька політика була наступальною і передба-

чала асиміляцію некорінного етнічного населення. В ході дискусії стосовно зазначених проблем проф. Б. Мейснер (Кельн) звернув увагу на позицію російської православної церкви, що підтримувала великодержавну політику асиміляції.

У двох доповідях — архівіста О. В. Коновалової (Одеса) “Переселення поселен-власників з Херсонської губернії до Америки у 1872—1873 рр.” і Д. Холлатца (Гамбург) “Переселення колоністів з Росії за океан у 1872—1880 рр.” — проаналізовано причини та особливості еміграції колоністів з Росії. Доповідачі висловили різні погляди щодо впливу на еміграційні настрої серед колоністів указу про їх призов на військову службу: одні вважають останнє важливим чинником, інші — другим порядком питань, лише приводом до пошуку більш дешевих земель. Дискусія була підтримана учасниками конференції. О. В. Коновалова привела цікаві документи про випадки безтактної поведінки з боку місцевих чиновників у справах німецьких і болгарських колоністів, що також впливало на їх остаточне рішення щодо еміграції. Відсутність зацікавленості американського уряду до переселення меннонітів, на відміну від позиції уряду Канади, на думку Д. Холлатца, спричиняло рееміграцію меннонітів з Америки до Росії.

Чотири доповідачі торкалися різних аспектів історії культури німецьких колоністів. Г. Хейдбрехт (Штутгарт) у доповіді “Німецькі архітектори у південних провінціях Росії” розповів про визначні творчі добробки таких відомих архітекторів, як Г. Шеврембрандт, В. Шретер та ін. Д-р А. Шваб (Бонн) у доповіді “Німецькі музиканти і композитори в Причорномор’ї, в Криму і на Кавказі (з середини XIX ст. до Першої світової війни)” показав творчі досягнення А. Гензельта, А. Бенша, В. Кунера та ін., охарактеризував роль органного репертуару в німецьких кірхах. Проф. Г. Калов (Штутгарт) зосередила свою увагу на творчості німецьких (за походженням) відомих художників-баталістів, що відображали на своїх полотнах тему Кримської війни та війни Росії на Кавказі (В. Кізеветтер, В. Г. Тимм, Г. Хоршельт, В. Кноль та ін.). У доповіді д-ра Г. Кратца (Мюнстер) “Одеські німецькомовні видання (середина XIX ст. — 1914 р.)” проаналізовано видані німецькою мовою книги, що значилися в каталозі Одеської публічної бібліотеки 1910 р.

На конференції відбулася презентація нових наукових праць з історії німців у Росії і в країнах СНД, серед яких були цікаві видання, здійснені українськими спеціалістами.

По закінченні конференції були підведені підсумки її роботи, висловлені пропозиції щодо перспективних досліджень, вказувалося на необхідність поліпшення стану щодо обміну науковою літературою, а також про надання допомоги дослідникам з країн СНД у справі оволодіння німецькою мовою та отримання спеціальних стипендій для більш широкого знайомства з науковою літературою в Німеччині.

Визначено, що наступна міжнародна наукова конференція має відбутися традиційно у м. Геттингені в листопаді 2000 р. Її хронологічні межі охоплюватимуть історичний період від першої світової війни до кінця 1920-х років.